ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (IN ABSENTIA) У СПРАВАХ ПРО ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ

БАЙДИК О. А. - аспірант кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

ORCID ID: 0009-0008-0114-6745

УДК: 343.1:343.322(477)

DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.77

Стаття присвячена дослідженню проблемних аспектів здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia) у кримінальних провадженнях про державну зраду. Актуальність теми зумовлена зростанням кількості кримінальних проваджень цієї категорії в умовах збройної агресії проти України та необхідністю забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, на території держави-агресора або ухиляються від участі у кримінальному провадженні.

Метою статті є визначення основних проблем застосування спеціального досудового розслідування у справах про державну зраду та формулювання пропозицій щодо вдосконалення відповідного процесуального механізму. Методологічну основу дослідження становлять діалектичний, формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий методи, а також методи аналізу й узагальнення.

У результаті дослідження встановлено, що найбільш проблемними аспектами здійснення спеціального досудового розслідування є доведення факту умисного ухилення підозрюваного від участі у кримінальному провадженні, забезпечення належного повідомлення особи про підозру та виклик, реалізація права на захист за відсутності безпосереднього контакту між підозрюваним і захисником, доступ сторони захисту до матеріалів провадження, а також дотримання стандартів доказування та ефективного судового контролю.

Обґрунтовано, що спеціальне досудове розслідування не може розглядатися як спрощена форма кримінального провадження, а відсутність підозрюваного не повинна призводити до зниження вимог щодо належності, допустимості, достовірності та достатності доказів. Зроблено висновок, що ефективність процедури in absentia залежить від забезпечення реального права на захист, належного повідомлення особи, дотримання стандартів доказування та здійснення змістовного судового контролю.

Ключові слова: спеціальне досудове розслідування; in absentia; державна зрада; право на захист; захисник; доказування; повідомлення про підозру; слідчий суддя; судовий контроль; воєнний стан.

Постановка проблеми

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України спричинила істотне зростання кількості кримінальних проваджень щодо злочинів проти основ національної безпеки України, серед яких особливе місце посідає державна зрада, передбачена ст. 111 КК України. Значна частина підозрюваних у таких провадженнях перебуває на тимчасово окупованих територіях, на території держави-агресора або іншим чином ухиляється від участі у кримінальному провадженні. За цих умов особливого значення набуває інститут спеціального досудового розслідування, покликаний забезпечити невідворотність кримінальної відповідальності осіб, недоступних

для органів досудового розслідування [1, с. 140-148].

Водночас спеціальне досудове розслідування не може розглядатися лише як інструмент кримінального переслідування. Його застосування потребує дотримання балансу між публічним інтересом держави у захисті національної безпеки та правами особи, гарантованими Конституцією України й міжнародними договорами. Особливої актуальності набувають питання належного повідомлення особи про кримінальне провадження, забезпечення права на захист, доступу до матеріалів справи, процесуальної активності захисника та змістовного судового контролю [12, с. 94-109; 25, p. 249-256].

Окремі аспекти спеціального досудового розслідування, права на захист і доказування досліджувалися у працях О. Р. Балацької [2; 3], Н. В. Борзих [6], Т. Б. Вільчик [7], Т. В. Корчевої [11], П. М. Маланчука [13], Н. М. Обрізан [15], М. А. Погорецького [18; 20; 21; 22; 24], М. Є. Шумило та М. А. Погорецького [29; 30], Н. Р. Бобечка [5], В. А. Завтура [8], О. С. Старенького [27]. Міжнародно-правові стандарти права на захист висвітлено у працях Є. І. Лисаченко, Д. Б. Сергєєвої та М. М. Погорецького [12], а також у дослідженнях щодо гарантій прав людини у діяльності правоохоронних органів [25].

Попри значний науковий доробок, питання здійснення спеціального досудового розслідування саме у справах про державну зраду залишаються недостатньо дослідженими. Насамперед це стосується доведення факту умисного ухилення підозрюваного, стандарту доказування під час вирішення питання про спеціальне досудове розслідування, реального повідомлення особи про підозру та виклик, процесуального становища захисника за відсутності комунікації з підозрюваним, а також доступу сторони захисту до матеріалів, що можуть містити державну таємницю [16, с. 209-220].

Додаткової актуальності цим питанням надають умови воєнного стану. Законодавчі зміни, спрямовані на забезпечення ефективності органів досудового розслідування та прокуратури, розширили можливості застосування спеціальних процесуальних механізмів. Однак такі зміни не повинні призводити до звуження конституційних гарантій, зниження стандартів доказування або формалізації судового контролю [1, с. 140-148; 23, с. 279-293; 24, с. 72-90].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика спеціального досудового розслідування, права на захист і доказування є предметом активних наукових досліджень. Водночас більшість праць стосується загальних питань процесуального статусу учасників кримінального провадження, доказування, судового контролю або особливостей кримінального провадження в умовах воєнного стану. Комплексні дослідження спеціального досудового розслідування саме у справах про державну зраду залишаються поодинокими.

У працях О. Р. Балацької, Н. В. Борзих, Т. Б. Вільчик, Т. В. Корчевої, П. М. Маланчука та Н. М. Обрізан обґрунтовано значення захисника як самостійного учасника кримінального провадження та однієї з ключових гарантій права особи на захист [2; 3; 6; 7; 11; 13; 15]. Ці положення мають особливе значення у провадженнях in absentia, де участь захисника фактично стає основним процесуальним механізмом забезпечення прав відсутньої особи.

Питання доказування, допустимості доказів, процесуальних можливостей сторони захисту та судового контролю розкрито у працях Н. Р. Бобечка, В. А. Завтура, О. С. Старенького, М. А. Погорецького та М. Є. Шумило [5; 8; 18; 21; 22; 27; 29; 30]. Особливе значення для цієї статті мають положення щодо стандарту доказування «достатня підстава», який застосовується під час вирішення питання про надання дозволу на спеціальне досудове розслідування [22].

Міжнародні стандарти права на захист і гарантії прав людини у кримінальному судочинстві досліджували Є. І. Лисаченко, Д. Б. Сергєєва та М. М. Погорецький [12], а також М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва, М. М. Погорецький, Є. Лисаченко та Г. Денисенко [25]. Особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану ана-

лізували В. В. Абламська [1] та М. А. Погорецький [23; 24].

Отже, наявні дослідження створюють належне теоретичне підґрунтя для аналізу окремих аспектів процедури in absentia, однак не формують цілісної концепції спеціального досудового розслідування у справах про державну зраду в умовах воєнного стану. Саме цим зумовлена актуальність і наукова значущість цієї статті.

Постановка завдання

Метою статті є комплексне дослідження проблемних аспектів здійснення спеціального досудового розслідування у кримінальних провадженнях про державну зраду, визначення особливостей реалізації процесуальних гарантій сторони захисту за відсутності підозрюваного, аналіз проблем доказування та судового контролю, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства і правозастосовної практики.

Для досягнення цієї мети необхідно розкрити правову природу спеціального досудового розслідування, дослідити підстави його здійснення у справах про державну зраду, проаналізувати проблеми доведення факту умисного ухилення підозрюваного, визначити особливості повідомлення особи про підозру та виклик, з'ясувати роль захисника, дослідити особливості доказування, вплив воєнного стану на строки провадження та межі судового контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження

Інститут спеціального досудового розслідування є одним із найбільш специфічних механізмів кримінального процесу України. Його призначення полягає у забезпеченні невідворотності кримінальної відповідальності у випадках, коли підозрюваний ухиляється від участі у кримінальному провадженні або перебуває поза межами фактичної досяжності органів досудового розслідування та суду. Особливого значення цей інститут набув після початку збройної агресії російської федерації проти України та збільшення кількості проваджень щодо злочинів проти основ національної безпеки.

Правовою основою спеціального досудового розслідування є положення глави 24-1 КПК України. Відповідно до ст. 297-1 КПК України таке розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді щодо підозрюваного, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, оголошений у розшук або перебуває на тимчасово окупованій території України чи на території держави-агресора. До переліку кримінальних правопорушень, щодо яких допускається ця процедура, належить і державна зрада.

Водночас спеціальне досудове розслідування не є спрощеною формою кримінального провадження. Воно здійснюється за загальними правилами досудового розслідування з урахуванням особливостей, передбачених КПК України. Отже, процедура in absentia не допускає зниження стандартів доказування, послаблення судового контролю або звуження права на захист.

Як зазначає М. А. Погорецький, доказування у кримінальному провадженні є процесуальною діяльністю, спрямованою на встановлення обставин, що входять до предмета доказування, шляхом збирання, перевірки та оцінки доказів [18, с. 17-21]. Відсутність підозрюваного не змінює предмета доказування та вимог до належності, допустимості, достовірності й достатності доказів. Навпаки, у провадженні in absentia значення належного обґрунтування підозри та підстав застосування спеціальної процедури зростає.

У сучасній доктрині кримінального процесуального доказування доказування розглядається як єдина система пізнавальної, комунікативної та процесуальної діяльності учасників кримінального провадження [21, с. 22-27]. Тому спеціальне досудове розслідування не може бути підставою для заміни доказування припущеннями. Сторона обвинувачення повинна довести не лише наявність достатніх даних для підозри у державній зраді, а й процесуальні підстави застосування процедури in absentia.

Особливого значення набуває стандарт доказування, необхідний для прийняття рішення про здійснення спеціального досудового розслідування. М. А. Погорецький

та О. А. Міцкан обґрунтовують, що стандарт «достатня підстава» передбачає наявність такої сукупності доказів, яка дозволяє зробити обґрунтований висновок про існування юридично значущих обставин [22, с. 31-42]. Тому слідчий суддя має перевіряти не лише формальне виконання вимог закону, а й достатність доказів, які підтверджують обґрунтованість підозри та підстави спеціального досудового розслідування.

Не менш важливим є зв'язок цієї процедури з правом на захист. Право на захист є фундаментальним елементом справедливого кримінального судочинства та повинно забезпечуватися незалежно від особливостей провадження [12, с. 94-109]. Сам факт відсутності підозрюваного не усуває обов'язку держави забезпечити йому можливість захисту через належне повідомлення, залучення захисника та надання процесуальних можливостей для спростування підозри.

Таким чином, спеціальне досудове розслідування у справах про державну зраду є особливим процесуальним порядком, спрямованим на забезпечення ефективності кримінального переслідування осіб, які ухиляються від участі у провадженні або перебувають на тимчасово окупованих територіях чи території держави-агресора. Водночас відсутність підозрюваного повинна компенсуватися підвищеними вимогами до обґрунтування підозри, перевірки підстав спеціальної процедури та забезпечення реального права на захист.

Підстави спеціального досудового розслідування у провадженнях про державну зраду мають не лише формально-процесуальне, а й гарантійне значення. Зміст ст. 297-1 КПК України дає підстави стверджувати, що ця процедура не може обґрунтовуватися лише фактом фізичної відсутності підозрюваного за місцем проживання, роботи або реєстрації.

Фактична відсутність особи та її переховування з метою ухилення від кримінальної відповідальності є різними процесуальними явищами. Перше може бути наслідком об'єктивних обставин: перебування на тимчасово окупованій території, примусового переміщення, втрати зв'язку, неможливості виїзду або відсутності інформації про кримінальне провадження. Друге передбачає цілеспрямовану поведінку особи, яка свідомо уникає участі у провадженні.

Отже, у справах про державну зраду сторона обвинувачення повинна доводити не абстрактну недоступність особи, а сукупність обставин, які свідчать про її обізнаність або реальну можливість бути обізнаною про кримінальне провадження та подальше ухилення від участі в ньому [18, с. 17-21; 21, с. 22-27; 30, с. 247-308].

Практичною проблемою є те, що клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування іноді будуються за формальною моделлю: зазначення статті КК України, посилання на факт неявки, постанова про розшук і публікація повісток. Однак така сукупність відомостей не завжди є достатньою для висновку про умисне ухилення, адже неявка може бути наслідком неотримання повідомлення, відсутності зв'язку або перебування на окупованій території без реальної можливості виїзду. Тому слідчий суддя під час розгляду клопотання має перевіряти: чи належить інкримінноване правопорушення до переліку, визначеного ст. 297-1 КПК України; чи є підозра обґрунтованою; чи підтверджено належне повідомлення про підозру та виклик; чи доведено саме ухилення, а не лише фізичну відсутність; чи забезпечено участь захисника; чи не є клопотання повторним без нових обставин.

Розгляд клопотання слідчим суддею не може зводитися до технічної перевірки процесуальних документів. Доказування при вирішенні таких питань передбачає оцінку достатності фактичних даних, на які посилається сторона обвинувачення [8]. Тому ухвала про дозвіл на спеціальне досудове розслідування повинна містити мотивований висновок щодо кожної з ключових підстав застосування цієї процедури.

Повідомлення про підозру та виклик підозрюваного у провадженні in absentia є центральними процесуальними гарантіями. Через належне повідомлення держава демонструє, що особі було створено реальну можливість знати про кримінальне провадження, скористатися правовою допомо-

гою, з'явитися до органу досудового розслідування або повідомити про причини неявки.

Згідно зі ст. 297-5 КПК України повістки про виклик підозрюваного у разі спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем проживання чи перебування та публікуються у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження, а також на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора. Проте у справах про державну зраду виникає проблема співвідношення формального повідомлення та реального інформування.

Формальне повідомлення означає виконання передбачених законом дій: направлення процесуального документа, публікацію повістки та фіксацію відповідних доказів. Реальне інформування передбачає наявність достатніх підстав вважати, що особа фактично дізналася або за конкретних обставин могла дізнатися про підозру, виклик, процесуальні права та наслідки неявки.

У провадженнях про державну зраду підозрювані часто перебувають на тимчасово окупованих територіях, у зоні бойових дій або на території держави-агресора. За таких умов направлення повістки за останнім відомим місцем проживання може бути юридично правильним, але фактично неефективним. Тому судова перевірка належності повідомлення має охоплювати не лише наявність доказів публікації чи направлення документів, а й оцінку всіх дій органу досудового розслідування щодо встановлення місцезнаходження особи та доведення інформації до її відома.

З метою підвищення якості повідомлення доцільно запровадити процесуальний чек-лист, який має використовуватися слідчим, прокурором і перевірятися слідчим суддею. Він може включати встановлення відомих адрес особи, перевірку засобів зв'язку, фіксацію спроб контакту, перевірку інформації про перебування на окупованій території або території держави-агресора, публікацію повістки у визначених законом джерелах, інформування захисника та документування причин неможливості інших способів повідомлення.

Такий чек-лист не підміняє вимоги КПК України, а дозволяє перетворити повідомлення особи з формальної дії на належно задокументований процес інформування. Неналежне повідомлення не може компенсуватися тяжкістю інкримінованого злочину або посиланням на воєнний стан.

Право на захист є фундаментальною засадою кримінального провадження. Особливого значення воно набуває у спеціальному досудовому розслідуванні, де підозрюваний фактично не бере участі у процесуальних діях, а основний тягар реалізації функції захисту покладається на захисника. Тому ефективність процедури in absentia залежить від того, чи є участь захисника реальною гарантією, а не формальним виконанням вимог закону.

У кримінальній процесуальній доктрині захисник розглядається як самостійний суб'єкт кримінального процесу, наділений правами й обов'язками для реалізації функції захисту [2; 3; 6; 7; 11; 13]. Право на захист не може зводитися до формальної участі адвоката. Воно охоплює реальні можливості для спростування підозри, перевірки доказів сторони обвинувачення та подання власних доказів.

Особливість спеціального досудового розслідування полягає у тому, що захисник часто позбавлений безпосередньої комунікації з підозрюваним. У справах про державну зраду підозрювані нерідко перебувають на тимчасово окупованих територіях, на території держави-агресора або їх місцезнаходження невідоме. Однак це не усуває обов'язку захисника використовувати всі передбачені законом засоби для захисту прав та інтересів особи.

Важливе значення має концепція захисника як суб'єкта доказування. Н. М. Обрізан обґрунтовано зазначає, що захисник є самостійним суб'єктом доказування, діяльність якого не обмежується критичною оцінкою доказів сторони обвинувачення [15]. Подальший розвиток ця концепція отримала у працях М. А. Погорецького, який розглядає доказування як діяльність усіх суб'єктів кримінального процесу [18; 20; 21].

У провадженні in absentia доказова діяльність захисника має подвійний характер. З

одного боку, він перевіряє обґрунтованість підозри у державній зраді та докази щодо події правопорушення, вини, мотиву й інших обставин. З іншого боку, він перевіряє законність і обґрунтованість самого рішення про спеціальне досудове розслідування: належність повідомлення, факт переховування, законність розшуку та інші підстави процедури in absentia. Тактика захисника у такому провадженні має бути спрямована на перевірку законності застосування спеціального порядку, виявлення недоліків повідомлення про підозру, перевірку доказів переховування особи, аналіз доказів обвинувачення з погляду допустимості та достатності, а також активне використання процесуальних засобів отримання доказів [19, с. 113-123; 27, с. 185-193].

Отже, участь захисника у спеціальному досудовому розслідуванні не повинна розглядатися як формальний елемент процедури in absentia. За відсутності підозрюваного значення професійної діяльності захисника істотно зростає, оскільки саме його активна процесуальна позиція забезпечує реальний зміст права на захист.

Спеціальне досудове розслідування у справах про державну зраду має складну структуру доказування. У провадженні in absentia сторона обвинувачення повинна довести не лише обставини кримінального правопорушення, а й наявність процесуальних підстав для застосування спеціального порядку досудового розслідування.

Перший об'єкт доказування охоплює обставини, що становлять предмет доказування у кримінальному провадженні про державну зраду. Відповідно до ст. 91 КПК України сторона обвинувачення повинна довести подію кримінального правопорушення, винуватість особи, форму вини, мотив, мету та інші обставини. Державна зрада є складною для доказування, оскільки значна частина доказової інформації може бути отримана внаслідок НСРД, оперативно-розшукової діяльності або роботи з інформацією, що становить державну таємницю.

Другий об'єкт доказування пов'язаний із встановленням підстав для спеціального досудового розслідування: обґрунтованості підозри, належного повідомлення особи про підозру та виклик, перебування особи на тимчасово окупованій території чи території держави-агресора, факту її переховування або ухилення від кримінальної відповідальності.

Поширеною помилкою є змішування цих двох рівнів доказування. Наявність достатніх доказів для повідомлення особі про підозру у державній зраді не означає автоматичної наявності підстав для спеціального досудового розслідування. Так само доведеність перебування особи на тимчасово окупованій території не є доказом її винуватості у державній зраді.

Вирішальне значення має стандарт доказування. У працях М. А. Погорецького та О. А. Міцкана обґрунтовано, що стандарт «достатня підстава» застосовується під час прийняття проміжних процесуальних рішень і не допускає прийняття рішень на підставі припущень або неперевірених відомостей [22, с. 31-42].

Особливого значення набуває використання результатів НСРД та матеріалів оперативно-розшукової діяльності. М. Є. Шумило та М. А. Погорецький зазначають, що матеріали оперативно-розшукової діяльності можуть використовуватися у доказуванні лише за умови їх належної процесуальної трансформації [29, с. 199-209]. Відповідно, результати НСРД можуть визнаватися доказами лише за умови законності їх проведення, належного документування та можливості перевірки стороною захисту.

Центральною є проблема допустимості доказів. Допустимість передбачає отримання доказу належним суб'єктом, із законного джерела та у визначеному законом порядку [21; 30]. Порушення процедури проведення НСРД, використання результатів оперативно-розшукової діяльності без належної процесуальної легалізації або недотримання вимог щодо документування можуть поставити під сумнів допустимість відповідних доказів.

Окрему проблему становить доступ сторони захисту до доказів. У провадженнях про державну зраду значна частина матеріалів може містити державну таємницю або іншу інформацію з обмеженим доступом. Обмеження доступу захисника до доказів

може бути виправданим лише настільки, наскільки це об'єктивно необхідно для захисту державної таємниці, але воно не повинно позбавляти сторону захисту можливості ефективно спростовувати доводи обвинувачення [16, с. 209-220].

Отже, доказування у справах про державну зраду, що розслідуються у порядку in absentia, охоплює одночасне встановлення обставин кримінального правопорушення та підстав застосування спеціального досудового розслідування. Законність і справедливість такого провадження залежать від дотримання стандарту достатності доказів, перевірки допустимості результатів НСРД та забезпечення реального доступу сторони захисту до матеріалів провадження.

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України та запровадження воєнного стану суттєво вплинули на функціонування системи кримінальної юстиції. Особливо гостро ці проблеми проявляються у провадженнях про державну зраду, значна частина яких пов'язана з діяльністю осіб, що перебувають на тимчасово окупованих територіях або на території держави-агресора. Законодавець запровадив спеціальні процесуальні механізми, спрямовані на забезпечення безперервності кримінального провадження в умовах воєнного стану. Водночас, як слушно зазначає В. В. Абламська, навіть за надзвичайних умов воєнного часу кримінальне провадження повинно зберігати свою правову природу та відповідати фундаментальним засадам кримінального процесу [1, с. 140-148].

Воєнний стан може впливати на порядок реалізації окремих процесуальних інститутів, але не може бути підставою для фактичного скасування процесуальних гарантій особи. Однією з таких гарантій є дотримання розумних строків кримінального провадження. Складність справ про державну зраду, міжнародний розшук, запити про правову допомогу, дослідження цифрової інформації, перевірка результатів НСРД та робота з матеріалами, що містять державну таємницю, повинні враховуватися як об'єктивні фактори, але не як універсальне виправдання затягування провадження.

Особливість проваджень in absentia полягає у тому, що відсутність підозрюваного нерідко використовується як аргумент для тривалого здійснення розшукових заходів і продовження строків досудового розслідування. Однак сама лише відсутність особи не може автоматично виправдовувати надмірну тривалість провадження. Як зазначає М. А. Погорецький, процесуальні строки є гарантією законності кримінального провадження та мають забезпечувати баланс між ефективністю кримінального переслідування і захистом прав людини [23, с. 279-293].

Не менш важливою є вимога мотивованості процесуальних рішень. В умовах воєнного стану слідчий, прокурор і слідчий суддя повинні особливо ретельно обґрунтовувати необхідність рішень, які обмежують права та свободи особи. Формальне посилання на воєнний стан не може замінити належного процесуального обґрунтування.

Особливого значення набуває судовий контроль. Слідчий суддя повинен перевіряти не лише формальну відповідність процесуальних документів вимогам закону, а й фактичну необхідність відповідних процесуальних рішень. Судовий контроль має запобігати ситуаціям, коли складність воєнного часу використовується як підстава для невиправданого звуження процесуальних гарантій або необґрунтованого продовження строків кримінального провадження.

Таким чином, воєнний стан об'єктивно ускладнює досудове розслідування у справах про державну зраду, але не скасовує вимог щодо розумності строків, мотивованості процесуальних рішень та ефективного судового контролю. Навпаки, в умовах воєнного стану значення цих гарантій посилюється.

Проведене дослідження свідчить, що чинна модель спеціального досудового розслідування у справах про державну зраду загалом дозволяє забезпечувати невідворотність кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від участі у провадженні або перебувають на тимчасово окупованих територіях чи території держави-агресора. Водночас її ефективність потребує подальшого вдосконалення.

По-перше, доцільно законодавчо уточнити стандарт доведення факту перехову-

вання особи від органів досудового розслідування та суду, зокрема шляхом закріплення орієнтовного переліку обставин, які можуть свідчити про умисне ухилення від участі у кримінальному провадженні.

По-друге, потребує нормативного врегулювання питання належного повідомлення особи про підозру та виклик у провадженні in absentia. Доцільним є запровадження процесуального чек-листа повідомлення особи, який містив би перелік обов'язкових дій слідчого і прокурора щодо встановлення місцезнаходження підозрюваного та документування спроб доведення інформації до його відома.

По-третє, необхідно посилити роль захисника під час вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування, зокрема передбачити достатній час для ознайомлення з матеріалами, якими обґрунтовується відповідне клопотання, а також забезпечити можливість подання ним альтернативних доказів і заперечень.

По-четверте, слід удосконалити механізм доступу сторони захисту до матеріалів кримінального провадження, що містять державну таємницю, з урахуванням необхідності балансу між інтересами національної безпеки та правом особи на ефективний захист.

По-п'яте, необхідно підвищити рівень мотивованості ухвал слідчих суддів про здійснення спеціального досудового розслідування. У таких рішеннях мають міститися окремі мотивовані висновки щодо обґрунтованості підозри, належності повідомлення особи, доказів її переховування та достатності підстав для процедури in absentia.

По-шосте, доцільно узагальнити практику слідчих суддів і Верховного Суду щодо спеціального досудового розслідування у справах про державну зраду, що сприятиме єдності підходів до оцінки доказів, стандартів доказування та забезпечення права на захист.

По-сьоме, необхідно виробити єдині підходи до оцінки допустимості результатів НСРД і матеріалів оперативно-розшукової діяльності, що використовуються як для обґрунтування підозри у державній зраді, так і для підтвердження підстав процедури in absentia.

По-восьме, слід удосконалити судовий контроль за дотриманням прав людини під час спеціального досудового розслідування. Він має бути орієнтований не лише на формальну перевірку вимог КПК України, а й на оцінку фактичної обґрунтованості процесуальних рішень та реальності забезпечення права на захист.

Висновки

Проведене дослідження дає підстави для таких висновків.

1. Спеціальне досудове розслідування у кримінальних провадженнях про державну зраду є особливим процесуальним порядком, спрямованим на забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, на території держави-агресора або ухиляються від участі у провадженні. Його правова природа не пов'язана зі спрощенням кримінального процесу чи зниженням стандартів доказування.

2. Ключовою проблемою застосування процедури in absentia є відсутність чітких критеріїв розмежування фактичної відсутності особи та її свідомого ухилення від кримінальної відповідальності. Для спеціального досудового розслідування необхідна сукупність доказів, які підтверджують обізнаність особи про кримінальне провадження або реальну можливість бути обізнаною про нього.

3. Належне повідомлення особи про підозру та виклик є основною гарантією законності спеціального досудового розслідування. Формальне направлення повідомлень і публікація повісток не завжди забезпечують реальне інформування особи, тому доцільним є запровадження механізму документування всіх дій, спрямованих на встановлення місцезнаходження підозрюваного.

4. У провадженні in absentia захисник виступає не лише гарантом права на захист, а й самостійним суб'єктом кримінального процесуального доказування. Ефективність захисту залежить від активної процесуальної позиції адвоката, спрямованої на перевірку підозри, законності спеціального досудового розслідування, допустимості доказів і реалізації власних доказових повноважень.

5. Доказування у кримінальних провадженнях про державну зраду, що здійснюються у порядку in absentia, охоплює два взаємопов'язані об'єкти: обставини кримінального правопорушення та підстави застосування спеціального досудового розслідування. Наявність доказів для повідомлення особі про підозру не означає автоматичного існування підстав для спеціального досудового розслідування.

6. Особливого значення набувають допустимість результатів НСРД та матеріалів оперативно-розшукової діяльності, а також доступ сторони захисту до відповідних матеріалів. Використання таких доказів можливе лише за умови дотримання вимог КПК України щодо порядку їх отримання, оформлення та перевірки стороною захисту.

7. Воєнний стан об'єктивно ускладнює здійснення спеціального досудового розслідування у справах про державну зраду, однак не скасовує вимог щодо розумності строків, мотивованості процесуальних рішень та ефективного судового контролю. За умов обмеження окремих прав і свобод значення судового контролю істотно посилюється.

Удосконалення інституту спеціального досудового розслідування у справах про державну зраду доцільно здійснювати шляхом нормативного уточнення стандартів доведення факту переховування особи, запровадження процесуального чек-листа належного повідомлення, посилення процесуальних можливостей захисника, удосконалення доступу до матеріалів кримінального провадження, підвищення вимог до мотивування ухвал слідчих суддів та формування єдиної судової практики застосування процедури in absentia.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні стандартів доказування під час спеціального досудового розслідування, особливостей використання цифрових доказів і результатів НСРД у провадженнях про державну зраду, а також співвідношення національної моделі in absentia з практикою Європейського суду з прав людини та законодавством держав-членів Європейського Союзу.

Література

1. Абламська В. В. Законодавчі новели щодо здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Право і безпека*. 2022. № 2. С. 140–148.

2. Балацька О. Р. Природа і зміст правового статусу захисника в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. № 22. С. 167–170.

3. Балацька О. Р. Участь захисника в реалізації засади забезпечення права на захист: правові та організаційні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 249 с.

4. Бишевець О. В. Тактичні прийоми у професійній діяльності адвоката. *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. Вип. 11. С. 104–108.

5. Бобечко Н. Р. Доказування у стадії касаційного провадження згідно КПК України. *Митна справа*. 2013. № 6. С. 108–120. URL: http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/41294/%C1

6. Борзих Н. В. Діяльність захисника щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного та обвинуваченого в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

7. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2016. 490 с.

8. Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 225 с.

9. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» : науково-практичний коментар / за заг. ред. М. А. Погорецького. 2-ге вид., зі змін. та доповн. Київ : Правова Єдність, 2019. 346 с. URL: https://ir.library.knu.ua/handle/15071834/8462

10. Зейкан Я. П. Захист у кримінальній справі : наук.-практ. посібник. Київ, 2002. 271 с.

11. Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні і в суді першої інстанції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 21 с.

12. Лисаченко Є. І., Сергєєва Д. Б., Погорецький М. М. Міжнародні стандарти права на захист у кримінальному судочинстві: аксіологічний аспект. *Вісник кримінального судочинства*. 2024. № 1–2. С. 94–109. DOI: https://doi.org/10.17721/2413-5372.2024.1-2/2024/94-109.

13. Маланчук П. М. Функція захисту в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 201 с.

14. Марцеляк О. В., Погорецький М. А., Прилуцький С. В. Науково-правовий висновок щодо питань відповідальності суддів у контексті відповідності Конституції України положень Закону України «Про очищення влади». *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 249–263. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2015_Na_dopomogu_yrustam_1.pdf

15. Обрізан Н. М. Захисник як суб'єкт доказування в кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 235 с.

16. Погорецький М. А. Допуск адвоката як захисника до участі у кримінальних справах, матеріали яких становлять державну таємницю. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 3 (59). С. 209–220.

17. Погорецький М. А. Вплив етичних засад професійної діяльності адвоката в країнах ЄС на їх розвиток в Україні. *Етичні засади адвокатської професії: матеріали науково-практичної конференції (Київ, 12 грудня 2017 р.)*. Київ : Алерта, 2018. С. 73–83.

18. Погорецький М. А. Доказування у кримінальному процесі: поняття, зміст, структура. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю.П. Аленін. Одеса: Юридична література, 2013. С. 17–21.

19. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Тактика захисника: поняття, зміст та місце в системі криміналістичної тактики. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 113–123. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2016_Sergeeva.pdf

20. Погорецький М. А. Захисник – суб'єкт доказування на досудовому провадженні за чинним КПК України: проблемні питання. *Актуальні питання державотворення в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 травня 2014 р.). Київ : Прінт-Сервіс, 2014. С. 480-482.

21. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування та її реалізація в чинному КПК України. *Актуальні питання доказування у кримінальному процесі*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 27 лютого 2015 року). Київ : Видавець, 2015. С. 22-27.

22. Погорецький М.А., Міцкан О.А. Стандарт доказування «достатня підстава» у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 31-42. DOI: https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.3/31-42.

23. Погорецький М.А. Строки у кримінальному провадженні: проблемні питання. *Право.ua* № 4. ч. 2. 2023. С.279-293. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2023.4-2.45.

24. Погорецький М.А. Кримінальний процесуальний кодекс України: реальність та ілюзії (до 10-річчя набуття чинності). *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 1-2. С. 72-90. DOI: https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.1-2/72-90.

25. Pogoretskyi M. A., Serhieieva D., Pogoretskyi M. M., Lysachenko Y., Denysenko G. Human rights guarantees in the activities of law enforcement agencies of Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12. No. 64. P. 249–256. https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.24.

26. Pogoretskyi M. A., Serhieieva D., Pogoretskyi M. M., Lysachenko Y., Denysenko G. Human rights guarantees in the activities of law enforcement agencies of Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12. No. 64. P. 249–256. https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.24.

27. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії використання захисником засобів отримання доказів у досудовому розслідуванні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 185–193.

28. Serhieieva D., Iskenderov E., Sukhachova I., Pohoretskyi M., Lysachenko Y. Substantiation of the risk of absconding when applying pre-trial restriction measures related to the limitation of a constitutional person's right. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11. No. 58. P. 7–17. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2022.58.10.1.

29. Шумило М. Є., Погорецький М. А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні у кримінальних справах: теоретичний та практичний аспекти. *Вісник Луганського ін-ту внутр. справ*. Луганськ: РВВ ЛІВС, 2001. Вип. 3. С. 199–209.

30. Шумило М. Є., Погорецький М. А. Докази і доказування. Кримінально-процесуальний кодекс України. *Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1* / О.М. Бандурка, Є.М. Блажіський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, та ін. Харків : Право, 2012. С. 247–308. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/20794

Baidyk O. A.

Postgraduate student of the Department of Criminal Procedure of the National Academy of Internal Affairs

PROBLEMATIC ASPECTS OF CONDUCTING SPECIAL PRE-TRIAL INVESTIGATION (IN ABSENTIA) IN HIGH TREASON CASES

The article examines problematic aspects of conducting special pre-trial investigation (in absentia) in criminal proceedings concerning high treason. The relevance of the topic is determined by the increasing number of such proceedings under conditions of armed aggression against Ukraine and by the need to ensure the inevitability of criminal liability of persons who remain in temporarily occupied territories, in the territory of the aggressor state, or otherwise evade participation in criminal proceedings.

The purpose of the article is to identify the main problems associated with the application of special pre-trial investigation in high treason cases and to formulate proposals aimed at improving the relevant procedural mechanism. The methodological basis of the research includes dialectical, formal-legal, systemic-structural, comparative-legal methods, as well as methods of analysis and generalization.

The study establishes that the most problematic aspects of special pre-trial investigation are proving the suspect's deliberate evasion of participation in criminal proceedings, ensuring proper notification of suspicion and summons, exercising the right to defence in the absence of direct communication between the suspect and defence counsel, providing access to case materials, and ensuring compliance with standards of proof and effective judicial control. It is substantiated that special pre-trial investigation cannot be regarded as a simplified form of criminal proceedings, and the absence of the suspect should not reduce the requirements concerning the relevance, admissibility, reliability, and sufficiency of evidence.

Keywords: special pre-trial investigation; in absentia; high treason; right to defence; defence counsel; proof; notification of suspicion; investigating judge; judicial control; martial law.